

**Joseph E. Stiglitz: Az információ és a közgazdaságtan paradigmaváltása
(Information and the Change in the Paradigm in Economics,
December 2001, Nobel Prize Lecture)**

Joseph E. Stiglitz 2001-ben George A. Akerloffal és Michael E. Spence-el megosztva elnyerte a Svéd Nemzeti Bank Alfréd Nobel Emlékdíját az „aszimmetrikus információval jellemezhető piacok elemzéséért”. Stiglitz saját munkásságát, az információs közgazdaságtanhoz való hozzájárulását kiválóan összefoglalja a Nobel-díj átvétele alkalmából tartott előadása. Jelen írás ennek fontosabb vonatkozásait és következtetéseit kívánja összefoglalni, különös tekintettel az állami szerepvállalás indokoltására az információs tökéletlenségek mérséklésében.

A hagyományos neoklasszikus közgazdaságtani paradigma szerint a tökéletesen versenyző piacok mindig Pareto-hatékony egyensúlyi állapotokat hoznak létre. A neoklasszikus elmélet és a valóságban megfigyelhető jelenségek között azonban óriási ellentmondás feszül, a mikroökonómiából származtatott neoklasszikus makroökonómia nem tud olyan alapvető gazdasági jelenségekre magyarázatot adni, mint a munkanélküliség, vagy az infláció. Mindezen hiányosságok ellenére az elmélet mégis egyre nagyobb népszerűsége tett szert a hetvenes évektől a keynesi paradigma rovására.

A tökéletesen versenyző piacok feltételezése rendkívüli módon leegyszerűsíti a valóságot, a működéséhez ugyanis számátalan olyan irreális előfeltevés elfogadása szükséges, amelyek erősen megkérdőjelezzik gyakorlati alkalmazhatóságát. Ilyen például a tökéletes információ feltételezése, amely annyira sarokkövévé vált a modellnek, hogy a neoklasszikus szerzők gyakran nem is tartják szükségesnek erre külön felhívni a figyelmet. A tökéletes információ gyakorlatilag azt jelenti, hogy a piaci szereplők úgy hozzák meg döntéseiket, hogy valamennyi, a döntés megfelelő megítéléséhez szükséges információ rendelkezésükre áll, illetve az új információkat azon-

nal megismerik és beépítik e döntésekbe. Stiglitz gyakorlatilag arra koncentrált kutatási erőfeszítéseit, hogy hogyan kell módosítani a neoklasszikus modell működési mechanizmusát, illetve a belőle adódó következtetéseket akkor, ha feladjuk ezt a feltételezést. Kimutatta, hogy a tökéletes információ feltételének érvényesülése nélkül a piacok nem, vagy csak speciális esetekben vezetnek Pareto-hatékony egyensúlyhoz. A lejáratódott, gyakorlatban nem használható, ám bizonyos érdekcsoportoknak kétségtelenül megfelelő neoklasszikus elmélet helyett Stiglitz szerint egy új közgazdaságtani paradigma szükséges, amely figyelembe veszi azt a tényt, hogy a valóságban nem létezik tökéletes információ.

A neoklasszikus modell a közgazdaságtani problémákat gyakorlatilag optimalizálási feladatokká egyszerűsíti, és az információs problémáknak csak egy igen szűk körével foglalkozik. Kimarad az elemzésből például az áruk minőségével kapcsolatos információ egyoldalúságának problémája, a vállalatok információhiánya a munkavállalók képességeiről és erőfeszítéseiről, illetve a befektetések megtérülésének bizonytalan volta. A valóságban a piac nem képes hatékonyan kezelni ezeket az információs problémákat. A tökéletes információ feltételének feladása révén bizonyos esetekben megkérdőjeleződik a modern közgazdaságtan egyik sarokkövének tartott csökkenő hozadék elve is. Stiglitz kutatásai ugyanis kimutatták, hogy az információ hozadéka gyakran növekvő, azaz nem éri meg belőle csak egy kicsit vásárolni. Tökéletes információ nélkül ráadásul nem feltétlenül kerül egyensúlyba a kereslet és a kínálat (és így nem alakul ki a piactisztító egyensúlyi ár), nem érvényesül az egyetlen ár elve, és a vállalatok határkölt-

sége sem fog megegyezni az egyensúlyi árral. Megkérdőjeleződik továbbá a hatékony piacok hipotézise is: ha ugyanis a tőzsdei árfolyamok valóban tükröznének minden információt, akkor a piaci szereplőket semmi nem ösztönözné az információgyűjtésre.

A tökéletlen információ nem elsősorban közvetlen, sokkal inkább közvetett hatásai révén vezet el a fenti problémákhoz: a piaci szereplők ugyanis tisztában vannak azzal, hogy cselekedeteik mások számára információt hordoznak, ezért módosítani fogják viselkedésüket. Az információs tökéletlenségek legismertebb, és talán legtöbbet kutatott területéről, az információs aszimmetria esetéről (azaz amikor egy gazdasági kapcsolatban az egyik fél többet tud, mint a másik) több példa is említhető a cselekvések ilyen jellegű módosítására. A vállalatoknak például gyakran szükségük van olyan alkalmazottakra, akik könnyen tanulnak új dolgokat, de ennek ex ante mérése értelemszerűen nehézségekbe ütközik, legfeljebb csak becsülhető az iskolai végzettség alapján. Ez azonban jelzés lesz a szerényebb képességű munkavállalóknak: érdemes továbbtanulniuk, mert így „átverhetik” a vállalatot egy jobb állás reményében. Vagy egy másik példával élve: a fogyasztónak információt jelent az, ha a cég kiterjedt garanciát nyújt egy termékére, hiszen azt jelzi, hogy a vállalat megbízik termékében. A fogyasztót így megtevesztheti egy cég, ha a silányabb termékére kedvező feltételek mellett nyújt garanciát. A legtipikusabb példa az információs aszimmetriára és következményeire azonban a biztosítási piac: bár a biztosítási szerződés kiköti, hogy a biztosítottnak minden esetben kellő gondossággal kell eljárnia, a biztosító azonban nem képes ezt ellenőrizni. Az információs aszimmetria tehát erkölcsi kockázathoz vezet, azaz a biztosított a biztosítás ténye miatt épp hogy gondatlanul fog viselkedni, és ez kihatással lesz a

biztosító által felszámított díjakra.

A tökéletlen információ vékony, illetve hiányzó piacokhoz vezethet, mint azt *George Akerlof* kimutatta a citrompiacról szóló híres 1970-es cikkében. Egy olyan piacon, ahol információs aszimmetriák vannak a termék minőségét illetően, az eladónak érdeke lesz a rosszabb minőségűt is rásózni a vevőre. A vevő azonban ennek tudatában lesz, bizonytalan tényezőnek veszi az egyes termék minőségét, csak az átlagos minőségre figyel. Ez viszont ahhoz vezet, hogy a jobb minőségű termék kiszorul a piacról, mivel az eladó azért is csak átlagos árat kérhetne. Így romlásnak indul az átlagos minőség, és végül kialakul egy olyan egyensúlyi állapot, ahol nem lesz csere, azaz megszűnik a piac. A gyakorlatban persze nem a citrompiac a releváns, hanem például a már említett biztosítási piac, vagy a munkaerőpiac. Ez utóbbi tipikusan ilyen vékony piac, hiszen a munkáltató nem ismeri alkalmazottjai „minőségét”. Az információs aszimmetria ráadásul csökkenteni fogja a munkaerő mobilitását, és így a gazdaság általános hatékonyságát is.

Az információs tökéletlenségek forrása kettős: egyrészt a szabályozatlan piac nem nyújt elegendő ösztönzést az információ nyilvánosságra hozatalához, másrészt pedig magasak lehetnek az információszerzés költségei. Ha elfogadjuk, hogy az információ hiánya, illetve aszimmetrikus volta csökkenti a gazdasági hatékonyságot, akkor indokolt lehet e téren a kormányzati beavatkozás. A jóléti közgazdaságtan két főtétele szerint, a kompetitív piacok mindig Pareto-hatékony egyensúlyhoz vezetnek, illetve bármely Pareto-hatékony állapot elérhető kompetitív piacok révén, vagyis elválaszthatóak egymástól a hatékonyság és a méltányosság kérdései. Az elmúlt évtizedek deregulációs és liberalizációs politikái mögött is ez a nézet húzódott meg: a neoliberalis közgazdászok úgy érveltek, hogy elegendő a hatékonyság növelésével fog-

lalkozni és nem kell törődni a jövedelmek eloszlásával. Stiglitz bebizonyította, hogy a decentralizált egyéni döntések információs tökéletlenségek esetén nem vezethetnek Pareto-hatékony egyensúlyhoz, hiszen olyan externáliákat szülnek (lásd a korábbi példákat), amelyek csökkentik a gazdaság hatékonyságát. Az információs tökéletlenségek csökkentésére irányuló gazdaságpolitikai beavatkozások így valamennyi szereplő jólétét növelhetik.

Az információ tökéletlenségének következményei azonban nem korlátozódnak a közgazdaságtan területére, hanem az emberek életének szinte valamennyi szegmensét érintik. Különösen szembeötlő, hogyan hat a politikai folyamatokra az információ. E témának Stiglitz három fontos aspektusát különíti el: az információ nyilvánosságra hozatalának szabályai körül folyó politikai csatározásokat, a választók és a kormányzat viszonyát, valamint a kormány „titkolódzás” iránti hajlamát. Mivel bizonyos információk nyilvánosságra hozatala jövedelem-újraelosztási hatásokkal jár, ezért sok érdekcsoport harcolhat az ilyen szabályok szigorítása, vagy épp lazítása ellen.

Az aszimmetrikus információ révén a választók és a kormányzat között fellép egy megbízó-ügynök típusú konfliktus. A választók ugyanis nem rendelkeznek tökéletes rálátással a kormányzat munkájára, mint ahogy a részvényesek se tudják hatékonyan kontrollálni a vállalatvezetőket, akikre vagyonuk működtetését bízta. Kérdés tehát, hogy a választók hogyan, milyen ösztönzők révén tudják rávenni a kormányt arra, hogy érdekeiknek megfelelően csele-

kedjen. A négyévenként megrendezett választások nem jelentenek megfelelő fegyelmező erőt a kormánynak, mint ahogy a gyakorlatban a menedzsereket sem fegyelmezi kellően az ellenséges felvásárlás veszélye. Alapvető különbség viszont a vállalatokhoz viszonyítva, hogy amíg a részvényes hangot adhat elégedetlenségének azáltal, hogy eladja részvényeit, a politika folyamatában jóval korlátozottabbak a tiltakozás lehetőségei. Sőt, a menedzserekhez hasonlóan a kormánynak is érdeke az információs aszimmetria erősítése, a titkolódzás. A transzparencia ugyanis jelentősen lecsökkenti a mozgásterét: nem tudja olyan könnyen eltussolni a hibákat, a színpalak mögötti alkufolyamatokat, illetve kevesebb tér nyílik a korrupció számára is. A titkolódzás felfogható úgy is, mint mestersegesen előállított információhiány; és mint ilyen, járadékra biztosíthat lehetőséget bizonyos csoportok számára. Az információk visszatartása megkönnyíti a hírek torzítását és manipulációját, így a közvélemény befolyásolását is. A kormányzati intézmények transzparenciája tehát kiemelkedően fontos kellene hogy legyen valamennyi demokratikus államban.

Ha a neoklasszikus elmélet ennyi jelenségre nem képes választ adni, akkor jogosan vetődik fel a kérdés, hogy miért maradt mégis ez az uralkodó paradigma? Kétségtelen, hogy segítségével viszonylag sok gazdasági jelenség értelmezhető, és egyszerűsége is vonzó lehet sokak számára. A kereslet és kínálat törvényén túl azonban más tényezőket is be kell venni az elemzésbe, és pontosan ezt teszi a Stiglitz-féle információs paradigma.

SZENT-IVÁNYI BALÁZS